

دعا

در قرآن

قرآن و اهل بیت علیهم السلام

غلامرضا سعادت

یکی «دعا» و یکی «زیارت».
دعا کننده کسی است که چون
فاصله بین آنچه را که «هست» با آنچه
را که «باید باشد» او را دچار هراس و
بی تابی کرده است، دست به دامن
«دعا» می زند تا خود را به اوج قله کمال
برساند. دعا کننده واقعی حرکتش به
سوی مخلوق نیست تا محدود باشد،
او طالب خالق است. پس دعا
وسیع ترین، کامل ترین و
ضروری ترین نوع حرکت است.
الکسیس کارل می گوید: دعا کردن

«دعا» فقط یک درخواست خشک
و بی روح نیست بلکه باید گفت: «دعا»
باطن قرآن است، چنانکه حضرت امام
خمینی علیه السلام به نقل از استاد خود
می فرمود: «دعا قرآن صاعد است.»
علامه طباطبائی علیه السلام در تفسیر شریف
المیزان می فرماید: «هر عبادتی دعا
است.»^۱ و با توجه به کلام نورانی
خداوند که فرمود: ﴿وَمَا خَلَقْتُ الْجِنَّ وَالْإِنْسَ إِلَّا لِيَعْبُدُونِ﴾^۲ باید گفت: «دعا»
هدف خلقت است.

علامه امینی علیه السلام می گوید: «اسلام
برای مسلمانان مدرسه ای تأسیس
کرده است که درب این مدرسه دولنگه
دارد و هیچ لنگه آن در عالم ندارد،

۱- صحیفه نور، ۲۰/۱۵۷.

۲- ذاریات/۵۶.

۳- المیزان، ذیل آیه ۵۶ از سوره ذاریات.

تنها یک عبادت معمولی نیست، بلکه همچون تشعشی است که از روح شخص دعا کننده برمی خیزد و نیرومندترین شکل انرژی است که شخص می تواند تولید کند. تأثیر دعا بر روح و جسم آدمی به آن اندازه قابل اثبات است که تأثیر غدد ترشح کننده بدن، و نتایج آن را می توان از راه افزایش کار آمدی بدن، بزرگتر شدن نیروی فکری، زیادتر شدن طاقت اخلاقی، عمیق تر شدن فهم آدمی از واقعیت هایی که با روابط بشری همراه است، اندازه گرفت.^۱ به قول شهید مطهری: «دعا هم طلب است و هم مطلوب، هم وسیله است و هم غایت، هم مقدمه است و هم غایت.»^۲

معانی دعا در قرآن

۱- خواندن

﴿مُنَالِكَ دَعَا زَكَرِيَّا رَبَّهُ قَالَ رَبِّ لِي مِنْ لَدُنْكَ ذُرِّيَّةً طَيِّبَةً إِنَّكَ سَمِيعُ الدُّعَاءِ﴾^۳؛ «در آن هنگام زکریا پروردگار خویش را خواند و عرض کرد: [خداوند!] از ناحیه خود فرزند پاکیزه ای به من عطا فرما که تو شنونده دعایی.»

۲- پرسش کردن

﴿قَالُوا اذْعُبْ لَنَا رَبِّكَ مَبِينٌ لَنَا مَا هِيَ﴾^۴؛

«[بنی اسرائیل به حضرت موسی علیه السلام گفتند:] برای ما از پروردگارت پرس، این گاو چگونه گاو باشد، برای ما روشن کند.»

۳- فریادرسی خواستن

﴿قُلْ أَرَأَيْتُمْ إِنْ أَتَاكُمْ عَذَابُ اللَّهِ أَوْ أَتَتْكُمُ السَّاعَةُ أَغَيْرِ اللَّهِ تَدْعُونَ إِنْ كُنْتُمْ صَادِقِينَ بَلْ إِيَّاهُ تَدْعُونَ﴾^۵؛ «بگو اگر راست می گویند به من خبر دهید، اگر عذاب خدا به شما رو آورد، یا قیامت فرا رسد، آیا غیر خدا کسی را به فریادرسی خود می خوانید؟ [قطعاً نه] بلکه تنها خدا را به فریادرسی می خوانید.»

۴- تشویق و ترغیب کردن

﴿وَاللَّهُ يَدْعُو إِلَى دَارِ السَّلَامِ﴾^۶؛ «خدا به خانه امن و سلامت تشویق می کند.»

﴿يَا قَوْمِ مَالِي أَذْعُوكُمْ إِلَى التَّجَاوُ وَ تَدْعُونِي إِلَى التَّارِ﴾^۷؛ «ای قوم! چرا من شما را به نجات

۱- پاسدار اسلام، ش ۱۳۶، ص ۲۷.

۲- انسان کامل، ص ۲۴۰.

۳- آل عمران/ ۳۸.

۴- بقره/ ۶۱.

۵- انعام/ ۴۱ و ۴۰.

۶- یونس/ ۲۵.

۷- مؤمن/ ۴۱.

تشویق می‌کنم و شما مرا به آتش تشویق می‌کنید.»

۵- کمک خواستن

﴿فَاتُوا بِسُورَةٍ مِّن مِّثْلِهِ وَادْعُوا شُهَدَاءَكُمْ مِّن دُونِ اللَّهِ إِنْ كُنْتُمْ صَادِقِينَ﴾؛ «سوره‌ای مثل قرآن بیاورید و از نخبگان‌تان غیر از خدا کمک بخواهید، اگر راست می‌گوئید.»

۶- نام گذاری کردن

﴿لَا تَجْعَلُوا دُعَاءَ الرَّسُولِ بَيْنَكُمْ كَدُعَاءِ بَعْضِكُمْ بَعْضًا﴾؛ «[خطاب به مبتکران می‌فرماید:] نام گذاری پیامبر ﷺ را مانند نامگذاری یکدیگر او آنچه بین خودتان رایج است اقرار ندهید.»

مدعو کیست؟

مدعو در دعا خداوند است، آن هم خداوندی که:

۱- بی نیاز مطلق است. ﴿أَلَمْ تَعْلَمْ أَنَّ اللَّهَ لَهُ مُلْكُ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ﴾؛ «او آیا نمی‌دانی که خداوند مالک زمین و آسمان‌ها است؟»

﴿وَلِلَّهِ مُلْكُ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ وَمَا بَيْنَهُمَا﴾؛ «آسمان و زمین و آنچه در بین

آندو است ملک خداوند است.»

یا رب مکن از لطف پریشان ما را

هرچند که هست جرم و عصیان ما را

ذات تو غنی بوده و ما محتاجیم محتاج به غیر خود مگردان ما را ۲- از آنچه می‌بخشد چیزی کم نمی‌شود.

﴿إِنَّ هَذَا لَرِزْقُنَا مَا لَهُ مِن نَّفَائِهِ﴾؛ «به درستی که این روزی را ما می‌دهیم و پایان‌پذیر نیست.»

در دعای ایام ماه رجب می‌خوانیم: ﴿فَإِنَّهُ غَيْرُ مَنقُوصٍ مَا أَعْطَيْتَ؛ به درستی که هر چه می‌بخشی چیزی کم نمی‌شود.»

و در دعای افتتاح می‌خوانیم: ﴿لَا تَزِيدُهُ كَثْرَةَ الْعَطَاءِ إِلَّا جُودًا وَكِرْمًا؛ هر چه خداوند بیشتر می‌بخشد، جود و کرش افزون می‌شود.»

۳- برخواسته همه واقف است. ﴿مُحِيطٌ بِكُلِّ شَيْءٍ﴾؛ «خداوند بر همه چیز احاطه دارد.»

الهی بی پناهان را پناهی به سوی خسته حالان کن نگاهی

۱- بقره/ ۲۳.

۲- نور/ ۶۳.

۳- بقره/ ۱۰۷.

۴- مانده/ ۱۷.

۵- ص/ ۵۳.

مرا شرح پریشانی چه حاجت

که بر حال پریشانم، گواهی

***

ای آنکه تو حال دل نالان دانی

احوال دل شکسته بالان دانی

گر خوانمت از سینه سوزان شنوی

وردم نازم، زبان لالان دانی

در دعای ماه رجب می خوانیم:

«لِكُلِّ مَسْئَلَةٍ مِنْكَ سَمْعٌ حَاضِرٌ وَ جَوَابٌ عَتِيدٌ؛

برای هر خواسته‌ای از تو، گوش‌ی و

پاسخی مهیا کرده‌ای.»

۴- بر افراد نالایق هم لطف

می‌کند.

در دعای شب جمعه می خوانیم:

«يَا دَائِمَ الْفَضْلِ عَلَى التَّرِيَةِ، يَا بَاسِطَ الْيَدَيْنِ

بِالْعَطِيَّةِ؛ ای خدایی که فضل و کرمت

برخلق دائم است و دو دست عطا و

بخششت [به جانب بندگان] دراز

است.»

در ایام ماه رجب می خوانیم:

«عَادَتُكَ الْإِحْسَانَ إِلَى الْمُسْتَهِمِينَ؛ عادت تو

احسان به گناهکاران است.»

«يَا مَنْ يُعْطِي مَنْ سَأَلَ مِنْكَ وَمَنْ

لَمْ يَغْرِفْهُ؛ ای خدایی که به کسی که از او

درخواست نمی‌کند و به او معرفتی

ندارد عطا می‌کند.»

غرق گنه، ناامید مشو ز دربار ما

که عفو کردن بود در همه دم کار ما

بنده شرمنده تو، خالق بخشنده ما

بیا بهشت دهم، سرو تو در نار ما

خواهم اگر بگذرم، از همه عاصیان

کیست که چون و چرا کند ز کردار ما؟!

اگر وجودت شود غرق معاصی، بیا

دست تو سل بزن به آل اطهار ما

داعی کیست؟

دعاکننده بنده محتاجی است که

حتی برای اظهار احتیاجش هم محتاج

لطف خداوند است.

«يَا أَيُّهَا النَّاسُ أَنْتُمْ الْفُقَرَاءُ إِلَى اللَّهِ وَاللَّهُ

هُوَ الْغَنِيُّ الْحَمِيدُ؛ ای انسان‌ها! شما به

خداوند نیازمندید و بی نیاز [واقعی]

خداوند حمید است.»

هر قدر که انسان بیشتر به فقر

خود واقف شود، به خداوند نزدیکتر

شده است و هر قدر انسان خود را

بی نیاز تصور کند، از خدا دور شده و به

شیطان و طاغوت نزدیک می‌شود. از

این رو در قرآن کریم می‌خوانیم: «وَأَنَّ

الْإِنْسَانَ لَيْطَغَىٰ أَنْ رَأَاهُ اسْتَغْنَىٰ؛ انسان همین که خود را بی نیاز ببیند، طغیان می کند. ۱

نقش و اهمیت دعا

- مورد توجه خدا: ﴿وَقَالَ رَبُّكُمْ ادْعُونِي أَسْتَجِبْ لَكُمْ﴾؛ «و خدای شما فرمود: بخوانید مرا تا اجابت کنم شما را. ۲»
- ستون دین: قال رسول الله ﷺ: «الدُّعَاءُ عَمُودُ الدِّينِ؛ دعا ستون دین است. ۳»

- نور آسمان ها و زمین: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ: «الدُّعَاءُ نُورُ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ؛ دعا نور آسمان ها و زمین است.»

- برترین عبادات: قال رسول الله ﷺ: «أَفْضَلُ الْعِبَادَةِ الدُّعَاءُ؛ برترین عبادت، دعاست.»

- برتر از قرائت قرآن: قَالَ عَلِيُّ بْنُ مُوسَى الرَّضَا رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ: «الدُّعَاءُ أَفْضَلُ مِنْ قِرَاءَةِ الْقُرْآنِ؛ دعا از قرائت قرآن برتر است.»

اشکال

۱- بعضی می گویند: دعا کردن نوعی جسارت به درگاه پروردگار است، مگر خداوند مصلحت ما را نمی داند که ما باید به خداوند تذکر بدهیم؟ مگر خداوند را عادل نمی دانیم که برای او وظیفه تعیین می کنیم؟

پاسخ:

اولاً: خداوند به ما دستور داده است که دعا کنیم. ﴿ادْعُونِي أَسْتَجِبْ لَكُمْ﴾^۷

ثانیاً: دعا منحصر به درخواست حاجت نیست بلکه نوعی ارتباط و آشنایی با خالق است.

ثالثاً: همانطور که دنبال رزق رفتن و کار و تلاش معیشتی منافاتی با رازقیت خداوند ندارد، دعا هم همینطور است.

۲- آیا دعا موجب نوعی تخدیر و ترک تلاش و کوشش نیست؟

پاسخ:

بارجوع به آیات و روایات و توجه به نقش تربیتی متون ادعیه، به خوبی متوجه می شویم که لازمه دعا تلاش و کوشش و فعالیت است و دعای بدون عمل ارزشی ندارد.

قرآن کریم می فرماید: ﴿وَأَنْ لَيْسَ

۱- علق / ۶ و ۷.

۲- غافر / ۶۰.

۳- کافی، ج ۲، ص ۴۶۸.

۴- همان.

۵- تنبیه الخواطر، ص ۴۶۳.

۶- بحار الانوار، ج ۹۳، ص ۲۹۲.

۷- غافر / ۶۰.

لِإِنْسَانٍ إِلَّا مَا سَمِعُ»؛ «و اینکه برای انسان جز حاصل تلاش او نیست.»
و نیز می فرماید: «إِنَّ اللَّهَ لَا يَمَيِّرُ مَا يَفْعَلُ حَتَّىٰ يُغَيِّرَ مَا بِأَنْفُسِهِمْ»؛ «همانا خداوند وضع قومی را تغییر نمی دهد مگر آنکه وضع خود را تغییر دهد.»

تقسیم دعا بر طبق خواستگاه

۱- دعاهایی که حاوی تقویت روحیه با یادآوری و تلقین عقاید هستند مانند:

«لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ الْهَاءُ وَاحِدًا وَنَحْنُ لَهُ مُخْلِصُونَ، لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ وَلَا نَعْبُدُ إِلَّا إِيَّاهُ»^۳؛
خدایی جز خدای واحد نیست و برای او اخلاص داریم. خدایی جز خدای واحد نیست و غیر او را نمی پرستیم.»
«حَسْبُنَا اللَّهُ وَنِعْمَ الْوَكِيلُ، نِعْمَ الْمَوْلَىٰ وَنِعْمَ النَّصِيرُ»^۴؛ خداوند ما را بس است و بهترین وکیل است. بهترین مولی و بهترین یاور است.»

ما در دو جهان غیر خدا یار نداریم

جز یاد خدا هیچ دگر کار نداریم

ما شاخ درختیم، پر از میوه توحید

هر رهگذری سنگ زند، عار نداریم

گر یار وفادار نداریم ولیکن

ما یاربجز حضرت غفار نداریم

«رَضِيتُ بِاللَّهِ رَبًّا وَبِالْإِسْلَامِ دِينًا وَ

بِمُحَمَّدٍ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ نَبِيًّا وَبِعَلِيِّ إِمَامًا وَبِالْحَسَنِ وَ الْحُسَيْنِ وَ عَلِيِّ وَ مُحَمَّدٍ وَ جَعْفَرٍ وَ مُوسَى وَ عَلِيٍّ وَ مُحَمَّدٍ وَ عَلِيٍّ وَ الْحَسَنِ وَ الْخَلْفِ الصَّالِحِ عَلَيْهِمُ السَّلَامُ ائِمَّةً وَ سَادَةً وَ قَادَةَ بِهِمْ أَتَوَلَّى وَ مِنْ أَغْدَائِهِمْ أَتَبَرَّءُ؛ راضی هستم به پروردگاری خدا و به مسلمان بودن و پیامبری حضرت محمد صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ و امامت حضرت علی عَلِيٌّ و امام حسن و امام حسین و امام سجاد و امام محمد باقر و امام جعفر صادق و امام موسی کاظم و امام رضا و امام جواد و امام هادی و امام حسن عسکری و امام زمان عَلَيْهِ السَّلَام به عنوان امام و آقا و رهبر. آن‌ها را دوست دارم و از دشمنانشان برائت می جویم.^۵

دعاهای مذکور مشتمل بر عقاید انسان از جهات مختلفی مانند ایمان به خدا، پذیرش اسلام، اعتقاد به نبوت پیامبر اکرم صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ و اقرار به امامت حضرات ائمه عَلَيْهِمُ السَّلَام می باشد.

۱- نجم/ ۳۹.

۲- رعد/ ۱۲.

۳- مفاتیح الجنان، تعقیبات مشترکه.

۴- همان، تعقیب نماز صبح.

۵- همان، تعقیبات مشترکه.

«اسلام برای مسلمانان
مدرسه‌ای تأسیس کرده
است که در این مدرسه
دو لنگه دارد
و هیچ لنگه آن در عالم
لنگه ندارد،
یکی «دعا»
و یکی «زیارت»»

پیروی رسولِ حق، دوستی حق آورد
پیروی رسولِ کفر، دوستی خدا طلب
چشم بصیرت به خود، نورپذیرگی شود
نور بصیرت دل از صاحب انما طلب
شرع، سفینه نجات، آل رسول، ناخدا
ساکن این سفینه شو، دامن ناخدا طلب
مفلس بینوا بسیا از در ما بجونوا
صاحب مدعی بسیا، از دم ما دعا طلب
۲- دعاهایی که متذکر توحید،
نبوت و معاد شده‌اند مانند دعای
جوشن کبیر و دعای افتتاح. در دعای
افتتاح می‌خوانیم: «الْحَمْدُ لِلَّهِ الَّذِي لَمْ
يَتَّخِذْ صَاحِبَةً وَلَا وَلَدًا وَلَا أُولَاءَ لَهُ شَرِيكٌ فِي
الْمُلْكِ؛ سپاس سزاوار خدایی است که

دل چو بستم به خدا، حسبی الله و کفی
نروم سوی سوا، حسبی الله و کفی
تن من خاک رهش، دل من جلوه گهش
سرو جانم به فدا، حسبی الله و کفی
او چو دردی دهمدم، یا که داغی نهدم
نبرم نام دوا، حسبی الله و کفی
***

زمهر اولیاء الله مقامی کرده‌ام پیدا
برای خویش عیش جاودانی کرده‌ام پیدا
رساگر نیست دست من به قرب دوست یکتا
زمهر دوستانش نردبانی کرده‌ام پیدا
ولای آل پیغمبر بود معراج روح من
بعجز این آسمان‌ها آسمانی کرده‌ام پیدا
به حبل الله مهر اهل بیت است اعتصام من
برای نظم ایمان ریسمانی کرده‌ام پیدا
به خاک درگه آل نبی پی برده‌ام چون (فیض)
برای خود ز جنت آستانی کرده‌ام پیدا
***

سالک راه حق بیا همت از اولیا طلب
همت خود بکن بلند، سوی حق ارتقا طلب
فاش بین گه دعا، روی خدا، در اولیا
بهر جمال کبریا آینه صفا طلب
گفت خدا که اولیا روی من و رو منند
هر چه بخواهی از خدا، از در اولیا طلب
سرور اولیا نبی است، و از پس مصطفی علی است
خدمت مصطفی کن و همت مرتضی طلب

العِصْمَ؛ خدایا بیامرز گناہانی را که پرده عصمت را می‌درد. ۲

چنانکه اشاره شد، دعای شریف کمیل بهترین نمونه برای این دسته از دعاهاست.

- «اللَّهُمَّ اغْفِرْ لِي الذُّنُوبَ الَّتِي تُغَيِّرُ النَّعْمَ؛ خدایا بیامرز گناہانی را که نعمت‌ها را تغییر می‌دهد. ۳

زهر چه غیر یار استغفر الله
ز بود مستعار استغفر الله
دمی کان بگذرد، بی یاد رویش

از آن دم بیشمار، استغفر الله
سرآمد عمر و یکساعت ز غفلت

نگشتم هوشیار، استغفر الله
نکردیم یک سجودی در همه عمر
که آید آن به کار استغفر الله
ز کردارِ بدم صد بار توبه

ز گفتم، هزار، استغفر الله
۴- دعاهاى تربیتی:

- در دعای ششم صحیفه سجادیه از خداوند می‌خواهیم: «خدایا ما را بر شکر گذاری از نعمت‌ها و پیروی از سنت‌های شرع و دوری جستن از

همسر نگیرد و فرزند نپذیرد و در مُلک خود شریک ندارد.» و در دعای جوشن کبیر می‌خوانیم: «سُبْحَانَكَ يَا إِلَهَ الْإِلَهِاتِ الْقَوْتُ الْقَوْتُ خَلَصْنَا مِنَ النَّارِ يَا رَبِّ؛ منزهی تو ای آنکه جز تو معبود برحق نیست. به فریاد رس. به فریاد رس. ما را از آتش خلاص کن. ای پروردگار.»

جز خدا را بندگی، حیف است حیف
بی غم از زندگی حیف است حیف
جز بدرگاه رفیعتش سر مننه
بهر غیر افکنندگی حیف است حیف

***

سکینه دل و جان، لا اله الا الله
نتیجه دو جهان، لا اله الا الله
ز شوق دوست به بانگ بلند می‌گوید
همه زمین و زمان، لا اله الا الله
۳- دعای توأم با استغفار، عذر

خواهی و درخواست از خداوند جهت حفظ از شر شیطان و نفس مانند:

- «أَسْتَغْفِرُ اللَّهَ الَّذِي لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ الْحَيُّ الْقَيُّومُ الرَّحْمَنُ الرَّحِيمُ؛ پسوزش و آمرزش از خدایی می‌خواهم که جز او خدایی نیست، [همان خدایی که] زنده استوار بخشنده مهربان است.»

- «اللَّهُمَّ اغْفِرْ لِي الذُّنُوبَ الَّتِي تَهْتِكُ

۱- همان، تعقیب نماز عصر.
۲- دعای شریف کمیل.
۳- همان.

سجاده از خداوند می خواهیم: «خدایا فرزندان مرا صالح گردان و آنها را بینای در دین و شنوای حق و مطیع فرمان خود و دوستدار خیر گردان و مرادر تربیت آنها و احسان در حقشان یاری فرما.»

- در دعای بیست و ششم از خداوند می خواهیم که ما را در همسایه داری و رعایت حق ایشان موفق بدارد.
- در دعای بیست و هفتم صحیفه، تربیت مرزداران و نیروهای مسلح و مدافعين اسلام را از خداوند درخواست می کنیم.

آری تربیت و هدایت را باید از خدا خواست. که اگر اراده او به چیزی تعلق نگیرد، آن کار از مخلوقات ساخته نیست.

خدا کند که جوانان زحق جدا نشوند به صحبت بد و بدخواه مبتلا نشوند زدرس و مدرسه، تعلیم و تربیت گیرند هواپرست و ظمعمکار و خودستا نشوند به جان و مال و به ناموس کس طمع نکنند در این معامله هم کیش اشقیاء نشوند خدا کند که جوانان عقیده مند شوند سبک عیار و تهی مغز و خودنما نشوند

هر قدر

که انسان بیشتر

به فقر خود واقف شود،

به خداوند

نزدیکتر شده است

و هر قدر خود را

بی نیاز تصور کند،

از خدا دور شده

و به شیطان و طاغوت

نزدیک می شود.

بدعت ها و ترویج و حفظ آئین اسلام و کمک به ناتوانان موفق بدارد.»

- در دعای بیستم صحیفه سجاده از خداوند درخواست می کنیم: «خدایا مرا به کاری که در قیامت از من سؤال می کنی مشغول دار، مرا به زیور صالحان بیارای.»

- در دعای بیست و پنجم صحیفه